

KAŞKAY TÜRKLERİNDE SOY DAMGALARI

Ferzane DEVLETABADI*

Öz: Bir Kültürün en kalıcı unsurlarını doğum, evlilik ve ölüm törenleri ve bu törenler sırasında uygulanan gelenekler ve görenekler oluşturur. Geçiş dönemlerini simgeleyen unsurları, mezar taşları tamamlar. Türk boylarının yaşam biçimleri, inanç sistemleri, dünyayı algılama şekillerine dair önemli bilgileri, kaya üstü tasvirler ve damgalar, yer aldıkları bölgenin coğrafi özelliklerini de yansıtarak günümüze kadar aktarmaktadırlar. Türklerde soy damgaları, sosyal ve ekonomik hayatta büyük önem taşımaktadır.

İran'ın merkez bölgesinde yaşayan ve sürekli yabancı etkenlere maruz kalan Kaşkay Türkleri, tarih boyunca gelenek, görenek, kültür ve dillerini korumakla varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Kaşkay Türkleri, dil, edebiyat, müzik v.b. kültür öğelerini devam ettirdikleri gibi, soy damgalarını da hala kullanmaktadırlar. Kaşkay Türkleri arasında tespit ettiğimiz damgalar ve işaretler, tayfa, tire ve soy bağlarını belirlemektedir.

Arkeolojik araştırmaların derinleşmesi ve hala konargöçer hayatı devam ettiren bu Türk topluluğunun damgaları ve taş üzerindeki işaretlerinin incelenmesi, İran tarihçiliğine yeni bir yön verecektir.

Anahtar Kelimeler: Kaşkay Türkleri, damga, soy, DNA, simge

Lineage Stamps In Qashqai Turks

Abstract: The most persistent elements of a cult are the ceremonies of birth, marriage and death, as well as the traditions and customs applied during these ceremonies. These traditions also include the tombstones. Lifestyles of Turkish tribes including their belief systems and their world view have been transmitted to the present day through rock-carved depictions and lineage stamps in the tombstones reflecting the geographical features of the region they were located. Lineage stamps among Turkish tribes had a great importance in social and economic life.

Qashqai Turks who lived in the central region of Iran and constantly got exposed to foreign cultures tried to protect their cultural values throughout history. Today, they still use their lineage stamps and preserve their language, literature, music, and culture. The stamps and signs we identified among the Qashqai Turks show their families, bonds and lineages.

A deeper archaeological research and the examination of this Turkish tribe still living a nomadic life sustaining the markings on the tombstones are expected to contribute to Iranian historiography.

Key Words: Qashqai Turks, brand, ancestry, DNA, symbol

Kaşkay Türkleri ve Yaşadıkları Coğrafya

Kaşkay Türkleri, bugün İran'ın merkezi ve güney bölgesinde yarı göçebe hayat süren ve Oğuz boyundan olan Türk halkıdır. Bugün çok rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Kaşkaylar, İran'ın merkezinde İran'ın diğer halklarıyla kuşatılmış ve iki dilli bir halk oldukları halde, sıkı bir şekilde il mensubiyeti şuurunu sürdürmektedirler. Her yerleşik veya konargöçer Kaşkay Türkü, bağlı olduğu tayfa, tire, obayı bilir; kendini Türk olarak tanıtır ve "Vilayet-i Kaşakayı"yi kendi vatani olarak algılar (Doulatabadi 2017: 35).

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü. Eskişehir / TÜRKİYE. E-posta: ferzaneabadi@gmail.com ORCID No: 0000-0002-2513-0704

Kaşkay Türklerinin dili, Altay dilleri ailesinden, Batı Oğuz koluna aittir ve Azerbaycan ve Anadolu Türkleri ile aynı kökten sayılır. Kaşkaylar, İran'ın Fars bölgesine yerleşmeden önce Kafkasya, Azerbaycan, Suriye ve Türkiye'de uzun süre yaşamışlar ve o bölgelerde konuşulan dillerin özelliklerini kendileriyle taşımışlardır. Uzun süre Fars eyaletinde, Araplar ve Lorlarla yaptıkları komşuluk münasebetiyle bu dillerden etkilendikleri söylenebilir.

Fars eyaletinin bütünü, Kaşkay Türklerinin nüfuzu altındadır. Planlı ve büyük bir sahayı nüfuzları altında tutarak komşuları olan Bahtiyariler, Memeseniler, Kohgiluyeler ve Hamselerle iyi bir dostluk ve münasebet kurmuşlardır. Bu sebeple ikinci dilleri olan Farsça veya üçüncü dilleri olan Lorca anadilleri kadar güçlü olmuştur.

Yabancı etkenlere maruz kalan Kaşkay Türkleri, tarih boyunca gelenek, görenek, kültür ve dillerini korumakla varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Kaşkay Türkleri, dil, edebiyat, müzik ve kültür öğelerini devam ettirdikleri gibi soy damgalarını da günümüze kadar taşımış ve bu önemli tarih belgesini, hala devam ettiren nadir Türk topluluklarından sayılırlar. Kaşkay Türkleri arasında kullanılan damgalar ve işaretler veya ocaklar, tayfa ve tireleri bir birinden ayırmak amacıyla kullanılmakla birlikte, konargöçer olan Kaşkay Türkleri arasında büyük bir saygı ve kutsallık anlamını da simgelemektedir.

Damgaların Türk Tarihindeki Yeri

Damgalar etnik tarihi, etnik kültürü araştırma konusunda yazma eserler, yer-su, boy, uruğ ve halk adları, folklor bilgileri kadar önemli kaynaklardan biridir. Kaya, taş yüzeylerinde, mezarlarda ve bunun gibi eski abidelerde mevcut damgaların etnik tarih araştırmalarındaki önemi büyüktür. Yazma eserleri olmayan halklar, etnik grupların menşei, etnik durumu, yayıldıkları alanlar gibi bilgilerin netleştirilmesinde damgaların büyük katkı sağladığı biliniyor. (Karatayev 2016: 163)

Avrasya coğrafyası içerisinde bugüne kadar tespit edilmiş 360 bin civarında kaya resmi, mukayese edilmiştir. Servet Somuncuoğlu, kaya resimleri konusunda dünyanın sayılı kişilerinden biri olarak eserler ortaya koymuştur. Milattan önce 3000-5000 yılları arasında tarihlenen bu kaya resimleri, o tarihlerde yaşamış olan insanların yaşayış biçimlerini, inançlarını ve kendileriyle ilgili bir takım gerçekleri gözler önüne sermektedir.

Kafkasya'da, Anadolu'da, İran'da, Asya'da, Tuva'da, Yakutistan'da veya Sibiry'a'da bulunan kaya resimleri ve tamgaları kıyaslandığı durumda, Türklerin Anadolu'ya giriş tarihinin 1071'de başladığı tezinden uzaklaşıp ve Türklerin bu coğrafyalarda en eski çağlardan beri yaşadıkları konusu ortaya çıkacaktır.

Türk dünyasının her sahasında bulunmakta olan ve Türklerin DNA'sı anlamına gelen damgalar, Kaşkay Türklerinde bir kültür ögesi olduğu kesindir. Kaşkay Türkleri hakkında araştırmalarımız sonucunda, yarı göçebe olan bu Türk halkının yazılı kaynaklarının XX. yüzyılın başlarına kadar az sayıda olduğunu tespit ettik. Ayrıca Kaşkay Türklerinin İran'ın merkez ve Güney bölgesine yerleştirilmeleri konusu, Safevî devleti dönemi ve ondan sonraki yıllara ait olduğu, tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir. Bu yüzden damgaların tespiti, Kaşkay Türklerinin tarihi hakkındaki birçok düşüncenin değişmesine ve İran Türklüğü alanında yeni bir araştırmaların ortaya çıkmasına ışık tutacaktır. Basra Körfezine kadar uzanan bu işaretler bu bölgelerin, en eski çağlardan beri Türk coğrafyası olduğunun kanıtıdır.

Geçiş Dönemleri ve Damgaların Önemi

Geçiş dönemleri, bir toplumun mensubu olarak gözlerini dünyaya açan insanoğlunun hayatı boyunca yaşadığı değişikliklerin topluma ve çevreye tanıtılması, kabul ettirilmesi ve bireyin bu değişikliğin farkında olması amacıyla ihdas edilmiş

sosyal ritüeller örgüsüdür. XX. yüzyılın başlarından itibaren bu alandaki bilimsel çalışmalar, bu ritüellerin hayatın önemli basamakları olan doğum, evlenme ve ölüm etrafında toplandığını göstermektedir. (Yeşil 2014: 11)

Bir Kültürün en kalıcı unsurlarını doğum, evlilik ve ölüm törenleri ve bu törenler sırasında uygulanan gelenekler ve görenekler oluşturur ve bu geçişi mezar ve mezar taşları tamamlar.

Günümüz Türk şivelerinde genel olarak “damga” ve “tamğa” (ET. tamu=cehennem, ateş) kelimesiyle bir ilgisi olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Sogdca kökenli bu kelime Eski Türkçede “tamu” (cehennem, ateş) ve “tam(u)-” (ateşlemek, yakmak) şeklinde hem isim ve hem de fiil şeklinde kullanılmaktadır. Örn. “tam-“ (yakmak, yanmak, tutuşmak), “tamıt-“ (yakmak, parlatmak), “tamtur-“ (yaktırmak, tutuşturmak, parlatmak), “tamız-“ (yakmak, tutuşturmak), vs. Eski Türkçede “yakmak” anlamına gelen “tam(u)-” şeklindeki fiil yapısı, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde “tamız-” şeklini korumuştur. Örn. “ot tamız-“ (ateş yakmak). Damga kelimesi ise “tam(u)-” fiili ile fiilden isim yapan “-qa/-ga” ekinin birleşmesinden teşekkül etmiştir. Örn. tam(u)-qa>tamqa~tamğa=yanmış, yakılmış, yanan, yakılan, vs. Damgalama işinin demirden yapılan damga aletinin ateşte kızdırılarak hayvanlara tatbik edilmesi dolayısıyla şekil ve anlam bakımından bir uygunluk mevcuttur. (Adiloğlu 2014: 77)

Kaşkay Türklerinde ortak tarih, dil ve soy birliği (Türk soyu ve Türkçe), ortak kültür, ortak arazi, otlak ve meralar, siyasal ve ekonomik işbirliği ve birçok ortak yönler, bu Türk topluluğunun içindeki dayanışmayı sağlayan unsurlardır. Danışma meclislerinin kurulması ve idarî-siyasî yapılanma bu dayanışma ve birliği güçlendiren unsurlardır. Kaşkay Türklerinde temel dayanışma unsurlarını oluşturan ve günümüzde de bu ilin yaşanmasını sağlayan temel faktörler şöyledir:

- a. Soy ve dil birliği
- b. Akrabalık bağı
- c. Vatan anlayışı
- d. Siyasi ve idari örgütlenme (Ahur 2001: 11)

Kaşkay Türklerinde tayfa ve tireye ait olan Türk damgaları, akraba halklardaki paralellerinin belirlenmesinde çok önemli bir kaynaktır. Kaşkay Türklerinde soy damgaları, sosyal ve ekonomik hayatta, ayrıca bahsedilen geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, evlilik ve ölüm dönemlerinde önemle kullanılmakta ve Türk kimlik işareti anlamında sergilenmektedir.

Yazılı iletişimin kaya üstü tasvirlerden sonra ikinci aşamasını teşkil eden damgalar, Türk boylarının “biz” kavramına ulaşma, yabancı/öteki kültürlerle göre kendilerini tanımlama sürecinde geliştirilmişlerdir.

Türklerin kullandığı ilk fonetik alfabenin (Köktürk alfabesinin) harflerinin de kaynağını teşkil eden “damgalar” tarihî süreçte:

1. Kabilenin ortak malı olan konak yerleri, yol kavşakları ve otlaklardaki taş, kaya gibi yerlerde,
2. Aileye, boya ait hayvanların işaretlenmesinde,
3. Kilim, halı, çul, keçe, testi gibi ev eşyalarında,
4. Evlerin kapı ve duvarlarında,
5. El, yüz, pazu ve göğüse... yapılan döğmelerde,
6. Şaman davullarında,
7. Kurban olarak adanmış hayvanlarda,
8. Mezar taşlarında,
9. Sınır taşlarında,
10. Nazarlık ve ziynet eşyalarında,
11. Arı kovani ve ambarlarda,

12. At koşum takımlarında,
13. Mühürlerde,
14. Tuğ, bayrak, sancak gibi hükümdarlık alametlerinde,
15. Otağ, taht ve saraylarda,
16. Ticari eşyalarda ... kullanılmıştır. (Mert 2007: 234-235)

Kaşkay Türklerinde Damga

Kaşkay Türkleri arasında kullanılan damga veya ocak tabiri Türk dünyasında kullanıldığı şekliyle kullanılır; “damga” veya “ocak” olarak bilinir. Soy ve aile bağını gösteren “ocak” obanın önünde yakılan ateş, ailenin manevi mirasçısı olan küçük erkek evlat, Runik alfabesinden alınarak kullanılan damgadır; doğumla edinilir, evlenince anlam kazanılır ve mezara kadar taşınılır ve hayatının bütün kutsal alanlarında ona yemin edinilir. Damgalar taşıdıkları bilgiye göre oldukça ekonomik mesaj vasıtasıdır.

Kaşkay Türkleri arasında, Türklerin kullandığı Eski Türk alfabesindeki harfler, birçok Türk halklarında olduğu gibi maddi kültür unsurları olarak tanımlanabilir. Fakat “damga” veya “ocak” kavramları aynı anlama geldiği gibi her ikisi soyu belirleyen sözcük olarak da kullanılmakta ve ritüellerde de kendini göstermektedir.

Kaşkay Türkleri, geçiş dönemleri olarak saydığımız doğum, evlilik ve ölüme aynı damgayı taşımaktadırlar. Belli bir sülalede doğan kız çocuğu evlenene kadar ve erkek çocuğu ölüme kadar belli bir ocağa mensuptur ve o ocağın işareti yani damgasını taşır. Halı, kilim ve çanta gibi dokuma eşyaları, obanın kadınları ve kızları tarafından dokunur ve üzerlerindeki damgalar obanın ocağı olarak bilinir. Türklerde ata ocağı ailelerin mukaddes yadigarıdır. Bunun için bunları takdis etmek ve bunların adına olan ocağı söndürmemek lazımdır.

Erkek evlat, evlenince soyadı gibi mensup olduğu ocağın işaretini, evleneceği kıza verir. Kız evlat ise gelin olup damat evine gittiği sırada, gelin obasının önünde damga işaretleri olan halıyla süslenmiş attan iner inmez eğilir ve toprağa gelin olarak gideceği sülalenin ocak damgasını çizer ve obaya girer. Bu ritüel, Kaşkay Türklerinin kutsal olan ocak ve damga kültürünün bir arada kullanım şeklidir. “Ocak” kavramı atasözlerinde de kullanılmaktadır:

Ocağımız başında Murtaza Ali çomağı var.

Ocaktan köz kem olmaz. (Merdani 2002: 46)

Mustafa Aksoy, Türk damgalarına şöyle bir tanım getirmektedir: “Bizim ifade ettiğimiz damga kavramı; bir sosyal grubun, olduğu gibi ya da asıl şeklinden kopmadan değişime uğramış olarak tarihten getirdiği etnografya eserleri ile bazı eşyalarda görölen, bir boyun, oymağın, idarecinin veya bir ailenin özel mülkiyet işareti (mührü) anlamında kullanılmıştır. Başka tanımla damga bir sosyal grubun etrafındaki nesnelere bir takım çizimlerle anlamlandırdığı sosyal DNA olarak kullanılmıştır. (Aksoy 2011: 76)

Sınırlarını, yaşayış tarzını, inandığı birtakım değerleri, estetik anlayışını, sahip olduğu önemli kodları petrogliflerle, damgalarla işaretleyen, kalıcı kılan, tekrarlayan Türk kültürü, söz konusu kavramlarla diğer/öteki kültürlerden kendisini ayırarak/tanımlayarak boylar arasındaki bağları oluşturan kültürel kodları korumuş, zenginleştirmiş ve tarihî süreçte “millet kavramı”na ulaşmıştır. 21. yüzyılda bile halı, kilim, bıçak, kama gibi eşyalara, mezar taşlarına, heykellere işlenen damgalar, Türk boylarının/milletinin en önemli ortak kodları arasında yer almıştır. Yazılı iletişimin ilk basamakları olarak nitelendirilen kaya üstü tasvirlerine ve damgalara Türk kültürünün hâkim olduğu hemen hemen her bölgede rastlamak mümkündür. Bugün Moğolistan, Altay, Tuva, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Anadolu gibi aralarında binlerce kilometre mesafe bulunan ve birbirlerinden tamamen farklı coğrafi özellikler arz eden bölgelerde vücuda getirilmiş olan kaya üstü tasvirlerin hem yapım teknikleri, hem

üslûp özellikleri, hem de ifade ettikleri anlamlar, bu eserlerin aynı duygu ve düşüncenin ürünü olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. (Aksoy 2011: 70-76)

Damgalarla ilgili olarak, M.Ö. IV. ve III. yüzyıllara ait bilgilere, yine Emel Esin'in eserlerinde rastlıyoruz: “Bilhassa ki, M. Ö. IV. yüzyıllardan kaldığı sanılan Esik Mezarı'nda, gümüş bir kap içinde, Kök-Türk harflerinin arkaik şekli olduğu sanılan harfler ile yazılmış ve Kazak alimlerine göre, yalnız Türkçe iki harfi olan bir yazı bulundu. Bu çok önemli buluş, Kök-Türk yazısının milattan önce, belki Aristov, Orkun ve Kisilev'in sandıkları gibi, damgalardan gelişerek, teşekkül ettiğini gösterebilir. (Görgünay 2002: 1)

Damgalar konar-göçer veya yarı göçebe boyların yayıldıkları alanları, göç yollarının ana hatlarını, onların etnik ve kültürel ilişkilerini ortaya çıkarılmasında yardımcı kaynak görevi üstleniyorlar. (Karatayev 2016: 163) Boy damgaları, totemler gibi boy, urug, etnik grupları birbirinden ayıran işaret görevini üstlenen önemli kaynaktır. (Karatayev 2016: 169)

Konar-göçer bir Türk halkı olan Kaşkay Türkleri ise, göç yollarını ve yayıldıkları alanları mezar taşlarındaki soy işaretleriyle belirlemişlerdir. Bugün İran'ın merkezi sayılan Şiraz ve Firuzabad şehrinde güneyde Basra Körfezi'ne kadar uzanan tüm sahada, bu mezar taşlarına rastlamak mümkündür. Türk karşıtı etkenler her ne kadar bu alanda çalışmaları kısıtlasalar da yine damgalarla işaretlenmiş mezar taşlarını görmek mümkündür.

Araştırmamız sırasında¹ ve Kaşkay Türklerinden² elde ettiğimiz bilgiler sonucunda özellikle Huzistan, Heftgel, Çimenlala ve Dilli Köyü'nden elde ettiğimiz mezar taşları resimleri dikkatimizi çekmektedir.

Eymür Damgası: (Resim 1,2,3) Kaşgarlı Mahmut'un 24 Oğuz boyundan biri, Reşid'ed-din'in ve Yazıcıoğlu'nun Oğuz boylu sınıflandırılması bulunan; “son derece iyi ve zengin”, “yani hadsiz iyi boy ol” anlamına gelmektedir. Anadolu'da da kuvvetli bir varlık gösteren Salur, Çavuldur, Karkın, Eymür boyları Hazar ötesi Türkmenlerinden sayılmaktadırlar. (Sümer 1999: 233)

Eymürler veya günümüzde Kaşkay Türkü Farsimedan tayfası olarak bilinen tayfanın yaylası, Dena ve Gisgan dağı etekleri, kışın yaşadığı bölge ise İran'ın güneyinde Sermeşhed ve Dayın'dır. Bunun dışında İran'da Irak ve Buşehr bölgesinde, Harezmi Türkmenleri, Halep, Türkiye'de (Sivas, Tokat, Kastamonu, Hüdavendigar, Sivas, Ankara, Kütahya, Çorum, Trabzon bölgelerinde) (Sümer1999: 235) yaşamaktadırlar. Kaşkay Türklerinden, Tevabe, Kelbalili, Gercaylı, Morollu, Musullu, Tevelelli, Doğanlı, Şeybanlı, Koranlı, Kasımlı, Karamışamlı gibi tireler bu damgayı taşımaktadırlar. Göç yolunda veya mezarlıklarında kullandıkları damgayı, tüm aile ritüellerinde de yaşatmaktadırlar.

İğdir Damgası: (Resim 7,8,10) Kaşgarlı Mahmut'un 24 boyundan biri olan ve Yazıcıoğlu, “İğdir” şeklinde; Reşid'ed-din “Yigdir” olarak söz etmekte, iyilik, büyüklük, yiğitlik, bahadırılık gibi anlamlar taşımaktadır. (Sümer 1999: 230-231)

En eski Türk damgalarından biri olan tarak şeklinde, dişli şekliyle Güney Doğu Avrupa'da Yayıl (Ural) Irmağı'ndan Tuna'ya, Karpatlara ve Urallardan Derbend'e

¹ 2007-2010 yılları arasında Dr. Öğretim Üyesi Dilek Erenoğlu Ataizi ile birlikte yaptığımız saha çalışmaları sırasında elde ettiğimiz bilgiler sonucunda kayda alınmıştır.

² Araştırmalar sırasında özellikle resimleri elde etmek konusunda Kaşkay Türklerinden olan ve o bölgede yaşayan, Duman Karakanlı'ya teşekkür etmek isterim. Duman Karakanlı 30 yaşında, İğdir tayfası, Ahvaz-İran ve Vahid Muin, 26 yaşında Farsimedan, Tavabe tiresi, Irakî Bonkusu, Şiraz. Resimlerin büyük bir kısmı İran, Huzistan, Heftgel, Çimenlala Köyü'ndeki mezarlıktan elde edilmiştir.

uzanan geniş toprakların hakimi olmuş bulunan Hazar Türklerinden bu alanlarda kalmış kabir taşlarında ve yine 832 yılında yapılmış son Hazar Kalesi Sarkel'in yapımında kullanılmış olan yerli Türk malı tuğlalar üzerinde de değişik biçimlerde iki ve üç dişli damga resimleri bulunmaktadır. Akçoraklı da Kırım'da birçok köy ve kasabalarda kabir taşları üzerinde bu damgadan bulunduğunu belirtmiştir. (Görgünay 2002:6)

İsmail Doğan'a göre Karaçay şehriden Üçköken'e giden yolda, Teşkile bölgesi olarak bilinen yerde Runik damga ve yazıları bulunan duvarda bu damgaya rastlamak mümkündür (Doğan 2007: 445). Karaçay şehri, Gınakızı kayalarında bulunan üç veya iki taraklı bu damga Kaşkay Türkleri "Amele" tayfasında kullanılmaktadır. Bendei, Hıdırlı, Seheng Seidi, Iraklı, Ferec, Karahanlı, Kerimhanlı, Mirzahanlı, ve Kuruş obaları "İğdir" tıresi olarak bilinmektedir. Yaylaları Semirum, Dena olan İğdirlerin eski yerleşme yerleri Hunç şehri civarındadır. Araştırmalarımız sırasında Huzistan, Ahvaz yakınları, Heftgil, Çimenlala köyü mezarlığında bu damgaya sıkça rastlanmıştır. Günümüzde bu bölge Kaşkay Türklerinin az sayıda yaşadığı yerlerdir.

Avşar Damgası: (Resim 5, 6, 9) Kaşgarlı Mahmut'un 24 Oğuz boyundan biri, Reşid'ed-din'in ve Yazııcıoğlu'nun Oğuz boyulu sınıflandırılması bulunan; Avşar, çevik ve avı seven anlamına gelmektedir. Avşarlar, Hükümdar çıkarmış Oğuz boylarından biri olarak zikredilir. Bu keyfiyet Avşar'ın, Oğuzlardan İslamiyet'ten önceki tarihinde de en güçlü bir boy olduğunu göstermektedir (Sümer 1999: 270). Faruk Sumar'e göre, "1135-1136 yıllarında Huzistan'da Kalabalık sayıda bir Türkmen topluluğunun yaşadığı bilinmekte ve Vasâf'ın bildirdiği üzere Avşar ve Salurların Deşt-i Kıpçak'tan yani Seyhun boylarından Huzistan ve Kuhgiluye'ye gelişleri bu tarihten az bir zaman önce olmuştur." (Sümer 1999: 270).

Huzestan, Hefgel bölgesinde Kaşkay Türklerine ait olan bu mezar taşları bu sahanın en eski tarihlerden itibaren Türk yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Kaşkay Türklerinden, Sefihanlı, Gocabeyli Karagözlü, Halaç, Ağacanlı, Haydarmamaşlı, Barçılı, Karakoyunlu gibi aileler Avşar damgasını kullanmaktadırlar.

Proto Bulgar Damgası (Resim 11) (Ciddi 1999: 108) Bir Proto Bulgar damgası olan bu simge, Kaşkay arasında özellikle Sehmdinli (Küçük Keşköllü tayfası) ve Nemedi (Amele tayfası) Sefihanlı tirelerinde kullanılmaktadır.

Proto-Bulgar terimi, İslâv kavminin bir kolu olan günümüz Bulgarlardan farklı, Hun Türklerinin devamı niteliğinde olan tarihteki Bulgar Türkleri için kullanılmaktadır. 453 yılında büyük Hun Hakan'ı Atilla'nın ölümünden sonra oğlu İrnek'in tahta geçmesiyle başlayan Proto-Bulgar süreci Volga ve Tuna Bulgar devletlerine kadar sürer. Volga Bulgarlarının İslamiyet'e girmeden önceki dönemlerine ait eserler bilinmemektedir. Ancak bölgeye baktığımızda Runik yazının kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Doğan 2007: 446)

Araz Kurbanov'un da araştırmalarına göre Azerbaycan Qobustan "Yazılıtepe" 143 nolu bölgesinde yapılan araştırmalarda bu damgaya rastlandığını; bu damgaların Kuzey Kafkasya bölgesine yaşayan Türk halklarına ait olduğunu bildirmektedir. (Qurbanov 2013: 70)

Avrasya'nın geniş bozkırlarına yüzyıllarca hükümlen olan çoban Türk topluluklarında, hiçbir zaman gelişigüzel bir hayat tarzı düşünülmemelidir. Geniş bozkırlar, çeşitli boylar arasında, boya ait arazilerde o boya mensup soy ve daha alt bölümlerdeki gruplar arasında paylaşılmıştır ve sahip oldukları bütün varlıkları damgalarla işaretlemişlerdir. Araştırmacılar V.S. Olhovskiy ve S.A.Yatsenko, damgaların tam olarak kimlere ait olduğunu netleştirmenin çok zor olduğunu bildirmektedir. Fakat boy birliklerinin oluşması sonucunda damgaların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. (Karatayev 2016: 170)

Ayrıca İsmail Doğan, Hüseyin Ciddi'nin araştırmalarını değerlendirerek şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “Bugün İran’ın güneyinde Fars eyaletinde, konar-göçer olarak yaşayan Kaşkay damgaları ile, Kafkasya’da VII-XI. yüzyıllarda hüküm sürmüş Hazarların, Kırım ve Romanya’da yaşayan Tatarların ve V-IX. yıllarda Doğu Avrupa ile Karadeniz’in kuzeyinde hüküm sürmüş proto-Bulgar Türklerinin damgaları aynıdır. (Doğan 2007: 448)

Araz Qurbanov ise, Kaşkay Türklerinden bahsederken “Aqqoyunlulara aid edilen bayraq simvolunun benzerine İran’ın cenubunda yaşayan Qaşqayların-etnik Azerbaycanlıların millî remzleri sırasında, Uygur yazı sisteminde, Qafqaz Albanyasının tayfa birleşmesinin terkinbinde olmasında xeber verir.” tespitlerinde bulunmaktadır. (Qurbanov 2013: 38)

Sovyetler Birliği döneminde Türklerin mezarlıkları Ruslar veya Yahudilerin mezarlıklarından ayrıldığı gibi Türk mezar taşları üzerinde işaretler bulunmaktadır. Fakat Müslüman bir coğrafya olan İran Türkleri bu ayrımı mezar taşlarındaki sembollerle belirtmektedir. Kaşkay Türkleri, yaşadıkları topraklarda diğer halklarla çevreledikleri için mezar taşlarına soy damgalarını kullanarak varlıklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Türklerin uzak Sibiryadan, Balkanlara, Rusya’dan Basra Körfezine kadar geniş coğrafyada yayılmaları, simgeler, semboller ve hatta mitolojik unsurlarının bir araya gelmesine engel olmuştur.

Türklerin günümüzde veya tarih boyunca kullandığı damgaların önemli bir kısmı bugünkü anlamda harflere bağlı yazının olmadığı zamanlara dayanmakta olup, o günden bugüne kadar çeşitli Türk grupları tarafından kullanılmış ve kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu damgaların bazıları Türklerin ilk alfabelerini meydana getirmiştir. Ancak alfabeye dönüşen işaret ve damgalarda önemli ölçüde anlam daralması meydana gelmiş olması da tabii bir durumdur; çünkü bu damga veya işaret bir konuyu anlatırken, bir harf, bir sesi yani tek bir şeyi ifade eder. (Aksoy 2011: 70-76)

Kaşkay Türkleri arasında yukarıda sunduğumuz damgaların en başında Kayı boyunun damgası ve ayrıca Kaşkay bayrağı gelmektedir. Bayrak, Ocak veya mezar taşlarında kullandığı damgaların anlamı konar-göçer bir Kaşkay Türkü için bir tapu ve aile birliği mahiyetindedir. Eski çağlardan beri kullanılan fakat bugün sadece mezar taşları veya yazıtlarda veya kayalarda arkeolojik araştırmalar sonucunda ışığa çıkan damgalar, Kaşkay Türkleri arasında kutsal bir inanç ve gelenek ve görenek olarak kendini göstermektedir. Arkeolojik araştırmaların derinleşmesi ve hala konargöçer hayatı devam ettiren bu Türk topluluğunun damgaları ve taş üzerindeki işaretlerin incelenmesi, İran tarihçiliğine yeni bir yön verecektir. Kaşkay Türkleri de İran’da yaşayan diğer Türk toplulukları gibi zaman zaman dillerinde, dinlerinde, devletlerinde ve yaşadıkları fiziki coğrafyalarında değişiklik yaratmışlarsa da damgalarını değiştirmemişlerdir. “Damgaların kullanılması, basit bir sosyal faaliyet olmayıp sosyal grubun veya milletin sosyal tarihinin önemli belgeleridir.” (Aksoy 2012: 34) Bu sebeple Türk tarihi ve sosyal coğrafyasının simgesi olan damgaları takip etmek tarihe ışık tutacaktır. Bu araştırmalar, özellikle Kaşkay Türklerinin İran’ın merkez bölgesine XV. yüzyıldan sonra yerleştirildikleri tezini çürütmektedir.

Eymur damgası (Resim 1)

Eymür damgası (Resim 2)

Bayındır Damgası (Resim3)

Eymur Farsimedan (Resim 4)

KAŞKAY TÜRKLERİNDE SOY DAMGALARI

Avşar damgası (Resim 5)

Avşar damgası (Resim 6)

(Resim 7)

Hövre Köyü Çardaçirik ocağı (Resim 8)

Avşar İğdir damgası (Resim 9)

Avşar İğdır damgası (Resim 9)

Protobulgar damgası (Resim 10)

Kaynakça

- ADİLOĞLU, Adilhan, (2004), “Karaçay-Malkar Türklerinde Sülale Damgaları”, *Akba Dergisi*, American Harachai Havhaz Benevolent Association: S. 137, s. 77-87.
- AHUR, Şehram, (2001), İran’da Yaşayan Kaşkay Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AKSOY, Mustafa, (2011), “Milattan Önce Anadolu’da Türk İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Kültür Dergisi*, 292:43-48.
- AKSOY, Mustafa, (2011), “Kaya Resimlerinden Alfabeve Avrasya’da Türk Damgaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Kültür Dergisi*, 300: 70-76.
- AKSOY, Mustafa, (2012), “Türk Sanatının Temel Özellikleri Bağlamında Fars Sanatı İle Bir Karşılaştırma”, *İdil Dergisi*, 1/5: 32-48.
- CİDDİ, Hüseyin, (1999), *Peyvestegi-i Kavmi ve Tarihi: Oğuz – İtha-ye Kaşkay-i İran Kabile-i Kayı Kaşkay*, Şiraz: Nevid-i Şiraz Yayınevi.
- DOĞAN, İsmail, (2007), “Kaşkay Runik Soy Damgaları İle Hazar ve Proto-Bulgar Damgaları”, IV Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 24-29 Eylül 2000, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara, , I: 443-461.
- DOULATABADİ, Farzaneh, (2017), *Kaşkay Türklerinin Edebiyatı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERĞİN, Muharrem, (2006), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Görgünay, Neriman (2002), *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarındaki İzleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜLLÜDAĞ, Nesrim, (2015), “Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme”, *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, 3: 132-149.
- KARATAYEV, Olcay - Janibekova, Kayrıkan (2016), “Damgalar ve Onların İşlevleri”, *Türük Dergisi*, 8: 163-179.
- MERDANI, Esedullah, (2002), *Atalar Sözü (Zerbülmasalha-i Türki-i Kaşkayi)*, Şiraz: Kiyân Neşr.
- MERT, Osman, (2007), “Kemaliye’de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Pedroglif ve Damgalar”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34: 233-254.
- QURBANOV, Araz, (2013), *Damgalar Remzler Menimsemeler*, Bakı: Strateji Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- SÜMER, Faruk, (1999), *Tarihleri-Boy Teşkilatları-destanları Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.